

Η Διαγενειακή Αλληλεπίδραση Τρίτης Γενιάς και Τρίτης Ηλικίας και οι Αντοχές της Ελληνοαυστραλιανής Ταυτότητας

Χρυσάνθη Κυριακοπούλου-Μπαλτατζή

The Intergenerational Interaction between the Third Generation and the Elderly and the Endurance of Greek Australian Identity: The aim of the present paper is to present results and to explore questions regarding the contribution of the family factor and especially first generation migrants towards the formation of ethno-cultural identity of Greek Australian adolescents. The three thematic areas that are explored in the light of this presentation are (a) the ethno-cultural characteristics of the Greek Australian family, (b) the intergenerational relationships between adolescents and their grandparents, and (c) the ethno-cultural transformation of Greek Australian adolescents. The contemporary Greek Australian family is distinguished for its pluralistic character in its composition and the values that it displays, having as a central feature the intergenerational co-existence of three generations. Greek cultural continuity in the Antipodes is being challenged during the transmission of the core Greek cultural values from one generation to another; with the third generation exhibiting a distinct cultural and linguistic identity compared to the first generation and an apparent departure from the tangible elements of Greek culture. This transition is being shaped by inter-family and inter-generational factors, as well as external forces. Despite these trends, the multi-dimensional relationships between grandchildren and their grandparents — manifested as regular conversational interactions and underpinning emotional interrelationships — can contribute favourably in the dynamic transition from a lower state of cultural awareness towards a more balanced inter-culturalism. This desirable outcome is contingent on being established as a conscious objective of the Greek Australian family.

1. Εισαγωγικά

Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι να παρουσιάσει ευρήματα και να καταθέσει προβληματισμούς για την συμβολή των ελληνικών οικογενειών, ιδιαίτερα της τρίτης ηλικίας στην εθνοπολιτισμοποίηση της τρίτης γενιάς. Η πρώτη γενιά, που ως

τρίτη ηλικία αντιπροσωπεύει τους παππούδες, είναι κυρίως ελλαδογεννημένοι, ενώ η πλειοψηφία των γονέων είναι αυστραλογεννημένοι και οι έφηβοι μαθητές, ως τρίτη γενιά βρίσκονται κυρίως στις σχολικές τους διαδρομές.

Τα ευρήματα που παρουσιάζονται αποτελούν τμήμα διδακτορικής εργασίας¹ στον κρατικό φορέα ελληνομάθειας, με το δείγμα να αποτελείται από 300 εφήβους ηλικίας 13–16 ετών, οι οποίοι εκπροσωπούσαν ομοεθνοτικές και διεθνικές οικογένειες. Στο πρώτο μέρος της παρουσίασης επιχειρείται μια συνοπτική θεωρητική προσέγγιση του θέματος, βασισμένης σε σχετική βιβλιογραφική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε.² Στο δεύτερο τμήμα παρατίθενται τα ποσοτικά αποτελέσματα που προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια που συμπληρώθηκαν από τους Ελληνοαυστραλούς εφήβους. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν αναλύθηκαν με ποσοτικούς και ποιοτικούς τρόπους ανάλυσης, ανάλογα με το είδος των πληροφοριών. Τα ποιοτικά δεδομένα ταξινομήθηκαν με βάση το περιεχόμενό τους και την εξέλιξή τους και συγκρίθηκαν μεταξύ τους, ώστε να αποδοθεί μια συνολική εικόνα των φαινομένων (Miles & Huberman, 1984; Παρασκευόπουλος, 1993; Church & Waclosky, 2001). Τα ποσοτικά ευρήματα επεξεργάστηκαν και αναλύθηκαν με τη χρήση κατάλληλων στατιστικών τεχνικών (SPSS).³

2. Θεωρητικές αφετηρίες

Σύμφωνα με ερευνητικές παρατηρήσεις στο χώρο της ελληνικής διασποράς η ελληνικότητα εκφράζεται μέσα από ένα ευρύ φάσμα βιογραφιών, ως ελλαδική ελληνικότητα, δηλαδή τη διαπίστωση συγχρονικών στοιχείων ελληνικότητας όπως η ελληνική γλώσσα, η ορθόδοξη πίστη, η κοινωνικοποίηση με Έλληνες, η επαφή με την Ελλάδα, η ιστορική γνώση αλλά και ως ιδεολογική και συναισθηματική ταυτοποίηση και πίστη στην κοινή καταγωγή (Γκότοβος, 2004), ακόμα και ως πολιτισμικό ελάχιστο (Δαμανάκης, 2001), εκφάνσεις που αναμένεται να ισχύουν και στην περίπτωση των Ελληνοαυστραλών εφήβων. Βασικός παράγοντας για την εθνοπολιτισμική συνέχεια είναι το αυτοσυναίσθημα των Ελληνοπαίδων ότι ανήκουν ως μέλη μιας ιδιαίτερης ομάδας, συναίσθημα που αποτελεί το συνδετικό κρίκο των πολλαπλών μορφών ελληνικότητας στην ελληνική διασπορά (Δαμανάκης, 2004).

Η διαμόρφωση της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας των εφήβων ελληνικής καταγωγής στην Αυστραλία, αποτελεί προϊόν πολλαπλών αλληλεπιδράσεων στο στενό οικογενειακό, συγγενικό, σχολικό, ομογενειακό επίπεδο καθώς και επαφής τους με τον ελλαδικό χώρο. Συγκεκριμένα, όμως, στην Αυστραλία διαμορφώνεται μέσα

¹ Τα στοιχεία που παρουσιάζονται αποτελούν τμήμα διδακτορικής εργασίας με θέμα “Η εθνοπολιτισμική ταυτότητα των Ελληνοαυστραλών εφήβων και η συμβολή των οικογενειών τους”.

² Ερευνήθηκαν οι βάσεις πληροφοριακών δεδομένων MAIS (Multicultural Australian Information Service) και ERIC (Education Resources Information Center, USA), καθώς επίσης και βιβλιοθήκες Πανεπιστημίων στον αυστραλιανό και ελλαδικό χώρο.

³ SPSS 11.5 system (Statistical Package for Social Science), SPSS inc, Chicago Illinois, Andriotis, 2003; Corneille, 2004.

σε ένα πλέγμα ευρύτερων πολυπολιτισμικών παραμέτρων (Arvanitis, 2000). Είναι αναμενόμενο η ελληνική εθνοτική ταυτότητα και συμπεριφορά τους να έχει υβριδικό χαρακτήρα (Kalantzis, 1999) και να διαφοροποιείται από την αντίστοιχη των γονέων και ακόμα περισσότερο των παππούδων τους, εξαιτίας των διαφορετικών συνθηκών κοινωνικοποίησης κάθε γενιάς.

Η ελληνική πολιτισμική ταυτότητα των μαθητών ελληνικής καταγωγής στον αυστραλιανό χώρο αποτέλεσε αντικείμενο ποικίλων επιστημονικών μελετών.⁴ Παρά τη σημαντική συμβολή των εργασιών αυτών δεν έχει επαρκώς μελετηθεί η συμβολή της οικογενειακής ζωής σε αυτή και ιδιαίτερα της τρίτης ηλικίας, ζήτημα στο οποίο επικεντρώνεται η παρούσα εισήγηση. Η συνύπαρξη τριών γενεών στους κόλπους της ελληνοαυστραλιανής οικογένειας αποτελεί κομβικό συντελεστή στη διαγενειακή μετάδοση της ελληνικότητας, με την ελλαδογεννημένη πρώτη γενιά να αποτελεί φυσικό φορέα της ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού. Η ελληνοαυστραλιανή οικογένεια χαρακτηρίζεται από σταθερότητα δομών, ισχυρά δίκτυα διαγενειακής αλληλεπίδρασης και συλλογικότητα αντίθετα με την αυτονομία του ατόμου στις αγγλοσαξονικές και δυτικοποιημένες οικογένειες. Η στενή οικογενειακή ζωή και δεσμοί, η ελληνική γλώσσα και η Ορθόδοξη πίστη,⁵ αποτελούν πυρηνικές αξίες στην εθνοπολιτισμική διατήρηση⁶ (Smolicz, 1988; Smolicz et al., 2001). Ωστόσο,

⁴ Πρωτοποριακές ήταν οι προσπάθειες για τη μελέτη της εθνοπολιτισμικής συμπεριφοράς της δεύτερης γενιάς Ελληνοαυστραλών (Isaacs, 1975, 1981; Mackie, 1975; Bottomley, 1975, 1979; Bottomley et al., 1983; Rosenthal και Hrynevich, 1985; Smolicz, 1988; Rosenthal, 1989; Hill, 2005). Σημαντικές ήταν επίσης και οι εργασίες του Αθανασού (1989, 1993), οι οποίες επικέντρωσαν το ενδιαφέρον τους στην εθνοτική συμπεριφορά των μαθητών γυμνασίου ελληνικής καταγωγής. Παράλληλα, μελετήθηκε μερικώς η ταυτότητα της ελληνοαυστραλιανής οικογένειας δεύτερης γενιάς και οι διαφοροποιήσεις της σε σχέση με την πρώτη (Tsolidis, 1995). Επιπλέον, η Αρβανίτη (Arvanitis, 2000) επιβεβαιώνει τη συμβολή των ελληνικών εθνικών σχολείων στη διάπλαση της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών ελληνικής καταγωγής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Παραπέρα, μελετήθηκε διεξοδικά η εθνικοτοπική ταυτότητα Ελληνοαυστραλών μαθητών στα Ελληνορθόδοξα Κολέγια της Βικτώριας (Baltatzis, 2003). Τέλος, η θρησκευτική διάσταση της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας των Ελληνοαυστραλών μαθητών της πρωτοβάθμιας στα Ελληνορθόδοξα Κολέγια της Αυστραλίας αποτέλεσε επίσης αντικείμενο επιστημονικής ανάλυσης (Kyriakopoulou-Baltatzi, 2005).

⁵ Η θρησκευτική διάσταση της ελληνορθόδοξης ταυτότητας στην Αυστραλία αναδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντική στο πέρασμα του χρόνου, ενώ άλλες διαστάσεις όπως η γνώση της ελληνικής ατονούν σταδιακά. Επιπρόσθετα, ο θρησκευτικός παράγοντας συνιστά δείκτη εθνοπολιτισμικής διατήρησης και κοινωνικής συλλογικής ταυτοποίησης για τον ελληνισμό της Αυστραλίας (Kyriakopoulou-Baltatzi, 2005).

⁶ Οικογένειες με ελληνική, ιταλική, πολωνική και κινέζικη καταγωγή δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην οικογενειακή συλλογικότητα και αλληλεπίδραση καθώς και στη γλωσσική τους διατήρηση, μέσα από τα δίκτυα οικογενειακής ζωής, συγγενικές σχέσεις, εορταστικές εκδηλώσεις, θρησκευτικά και συλλογικά γεγονότα. Στους Πολωνούς βασικές αξίες αποτελούν η οικογένεια και η γλώσσα ενώ ο θρησκευτικός παράγοντας παίζει μικρότερο ρόλο (Smolicz, 1993). Στους Ιταλούς ο καθολικισμός δεν συνιστά εθνικό συνεκτικό διακριτικό, με δεδομένο ότι συμπεριλαμβάνει διάφορες εθνότητες. Παρόμοια, ο γλωσσικός παράγοντας δεν αποτελεί μια κοινή ενιαία εθνοπολιτισμική αναφορά, αφού οι τοπικές διάλεκτοι παίζουν ρόλο στην οικογενειακή συνοχή και επικοινωνία, ενώ αντίθετα οι στενές οικογενειακές σχέσεις και αλληλοϋποστήριξη αποτελούν κεντρικό χαρακτηριστικό εθνοτικού αυτοπροσδιορισμού (Clyne, 1991).

η σύγχρονη ελληνοαυστραλιανή οικογένεια στην Αυστραλία και ο ρόλος της στη μετάδοση του ελληνικού πολιτισμικού πλαισίου βρίσκεται σε φάση μετάβασης. Με την εκπνοή της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα διαμορφώνεται νέο πλαίσιο παραγόντων που επιδρούν καθοριστικά στο εθνοπολιτισμικό ρόλο των οικογενειών και της πρώτης γενιάς, μεταξύ των οποίων επισημαίνουμε συνοπτικά τα ακόλουθα:

- Πρώτο, ραγδαίες δημογραφικές και πολιτισμικές μεταβολές στο πεδίο της ελληνοαυστραλιανής οικογένειας και ομογένειας (ABS, 2006; Kyriakopoulou-Baltatzi, 2009).⁷
- Δεύτερο, πολλαπλές μεταβολές στις μορφές οικογενειών, τον πυρηνικό τους χαρακτήρα, την έγγαμη οικογενειακή κατάσταση και τη διαζυγιότητα στην αυστραλιανή κοινωνία και ελληνοαυστραλιανή οικογενειακή πραγματικότητα (ABS, 2006; Kyriakopoulou-Baltatzi, 2009).⁸
- Τρίτο, αύξηση των διεθνικών γάμων στην τρίτη γενιά (Kho, 2004; ABS, 2006; Kyriakopoulou-Baltatzi, 2009).⁹
- Τέταρτο, επιδράσεις του κυρίαρχου αυστραλιανού αξιακού πολιτισμικού πλαισίου αναφοράς στην ελληνοαυστραλιανή οικογένεια (Cahill, 2001).¹⁰

⁷ Κεντρικά χαρακτηριστικά των μεταβολών αυτών αποτελούν η σταδιακή βιολογική αποχώρηση των ηλικιωμένων (τα ελλαδογεννημένα μέλη της ελληνικής ομογένειας ανέρχονται μόλις στο 30.2%), η διακοπή του μεταναστευτικού ρεύματος από Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες, η μη αθρόα συμμετοχή της δεύτερης γενιάς στα παροικιακά δρώμενα. Παράλληλα, η σχέση και η επαφή με την ελλαδική πραγματικότητα αποκτά διαγενειακά διαφοροποιημένη σημασία και περιεχόμενο και διαμορφώνεται μια συμβολική και υβριδική εθνοπολιτισμικότητα.

⁸ Ο χαρακτήρας της ελληνοαυστραλιανής οικογένειας γίνεται ολοένα και πιο πυρηνικός, ακολουθώντας τα δυτικά πρότυπα, ενώ μεταβλήθηκαν οι πατριαρχικές της δομές, προωθήθηκε η ισότητα των φύλων και οι συγγενικές σχέσεις χαλαρώνουν. Παράλληλα, παρατηρείται αύξηση οικογενειών χωρίς παιδιά, επέκταση της ελεύθερης συμβίωσης, αύξηση των διαζυγίων, αναβολή γάμου, ολιγοτεκνία, προτίμηση της καριέρας από το σχηματισμό οικογένειας, καταναλωτικά πρότυπα και ο ευδαιμονισμός, η χαλάρωση των ηθών, αύξηση της ανεργίας, εντατικός τρόπος ζωής και εξαντλητικά ωράρια εργασίας με τη συνεπακόλουθη ολιγόωρη οικογενειακή αλληλεπίδραση.

⁹ Η αύξηση αυτή αναμένεται να επηρεάσει την εθνοπολιτισμική συνέχεια του ελληνισμού στην Αυστραλία, τις δομές και αξίες της ελληνικής οικογένειας και το μέλλον των συλλογικών θεσμών. Παρά την οικουμενική επιρροή που έχουν διαδραματίσει ιστορικά οι ελληνικές αξίες στο διεθνή χώρο (π.χ. θεμελίωση των δημοκρατικών ιδεωδών, φιλοσοφία, θέατρο και επιστήμες, επίδραση της ελληνικής σε άλλες γλώσσες), το ελληνικό πολιτισμικό πλαίσιο επηρεάζεται και τα όριά του γίνονται πιο απροσδιόριστα μέσα από την αλληλεπίδραση των διεθνικών γάμων (Kyriakopoulou-Baltatzi, 2005).

¹⁰ Ως αποτέλεσμα της ετέρωσης αυτής η σύγχρονη ελληνοαυστραλιανή οικογένεια αποκτά ολοένα και πιο διεθνικό χαρακτήρα. Συνολικότερα, παρά την πολυπολιτισμική συνύπαρξη διαφορετικών παραδόσεων, τα αγγλοσαξονικά πρότυπα παραμένουν κυρίαρχα. Βασικό ζήτημα που προκύπτει και η αχίλλειος πτέρνα του πολυπολιτισμού στην Αυστραλία είναι η αναποτελεσματική μετάδοση του πολιτισμικού πλαισίου των εθνικών ομάδων από τη μια γενιά στην άλλη.

- Πέμπτο, επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης στον εθνοπολιτισμικό ρόλο των οικογενειών (De Vaus, 2004).¹¹
- Έκτο, πολιτισμοποίηση της τρίτης ηλικίας σε μεγάλο βαθμό στο μονοπολιτισμικό περιβάλλον της ελληνικής κοινωνίας πριν πολλά χρόνια και η ελλιπής ένταξη στους θεσμούς της αυστραλιανής κοινωνίας. Παράλληλα, παρατηρείται σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό αλλαγή των καθιερωμένων ρόλων των ηλικιωμένων εντός και εκτός του οικογενειακού θεσμού, με αρνητικές επιδράσεις στην εθνοπολιτισμική τους δυναμική (Κυριακοπούλου, 2000).¹²

3. Αποτελέσματα της έρευνας

3.1. Εθνοπολιτισμικότητα ομοεθνοτικών και διεθνικών οικογενειών

Η εθνοτική τυπολογία των οικογενειών του δείγματος στο οποίο εφαρμόστηκε η έρευνα, συντίθεται από 26 διαφορετικές εθνοτικές ομάδες. Αν θελήσουμε να συγκρίνουμε την εθνοπολιτισμική συμπεριφορά μεταξύ ομοεθνοτικών και διεθνικών οικογενειών, όπως παρατηρούμε και στον επόμενο πίνακα είναι φανερή η στενότερη σχέση της πρώτης ομάδας με τις πρακτικές ελληνικότητας σε σχέση με τη δεύτερη, στο σύνολο των εννέα μεταβλητών σύγκρισης. Αξίζει να υπογραμμισθεί ότι οι μεταβλητές που συγκέντρωσαν τα υψηλότερα ποσοστά ήταν η οικογενειακή “αλληλεπίδραση με παππούδες–γιαγιάδες (εβδομαδιαία ή μηνιαία) — με ποσοστό σημαντικότητας 83.2% για τις ομοεθνοτικές οικογένειες και 76.9% για τις διεθνικές. Η μεταβλητή “σπουδαιότητα ελληνικού τρόπου ζωής/ελληνικής κουλτούρας” συγκέντρωσε υψηλά ποσοστά για τις ομοεθνοτικές οικογένειες (76.3%), ενώ μόνο το ένα τρίτο των διεθνικών οικογενειών αποδίδει σχετική σημαντικότητα (34%). Τα ποσοστά σημαντικότητας για τις υπόλοιπες μεταβλητές ελληνικότητας παρουσιάζονται χαμηλά και ιδιαίτερα για τις διεθνικές οικογένειες. Ωστόσο, τα στοιχεία αυτά δεν έχουν καθολική ισχύ καθώς οι οικογενειακές και ατομικές βιογραφίες ποικίλουν σημαντικά. Επίσης δεν αποτυπώνουν το βαθμό ελληνικότητας μιας οικογένειας, αφού η εθνοπολιτισμική ταυτότητα έχει και συναισθηματικό υπόβαθρο.

¹¹ Στη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη εποχή οι ιδιαίτερες εθνοπολιτισμικές ταυτότητες διασπορικών ομάδων, όπως η ελληνική, οι οποίες διαβιούν και εξελίσσονται εντός ευρύτερων πλουραλιστικών κοινωνιών, δοκιμάζονται από την πολιτισμική ομογενοποίηση και τα μαζικά καταναλωτικά πρότυπα.

¹² Επιπρόσθετα, η συμβολή των ηλικιωμένων μελών της οικογένειας στην εθνοπολιτισμοποίηση και γενικότερα κοινωνικοποιητική διαδικασία της τρίτης γενιάς υφίσταται περιορισμούς, οι οποίοι θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν σε ομάδες όπως: (α) τη φυσική απουσία των ηλικιωμένων και διάφορα προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας, τη μοναξιά, το τζόγο καθώς και την εγκατάσταση στην Ελλάδα ή σε άλλη πόλη (β) τη διακοπή ή διατάραξη επικοινωνίας και σχέσεων με την πρώτη γενιά για λόγους όπως κληρονομικές διενέξεις, εντάσεις για ζητήματα επιλογής συντρόφου, (γ) το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο πολλών ατόμων της πρώτης γενιάς και η μη ικανοποιητική γνώση της αγγλικής από αυτούς και της ελληνικής αντίστοιχα από τα εγγόνια και τέλος, (δ) το φυσιολογικό διαγενειακό χάσμα επικοινωνίας και κοσμοαντίληψης από γενιά σε γενιά ως αποτέλεσμα διαφορετικών συνθηκών κοινωνικοποίησης.

Πίνακας 1: Οικογενειακές πρακτικές ελληνικότητας

	Αυτοαξιολόγηση Ελληνοαυστραλών εφήβων	Ομοεθνοτική οικογένεια	Διεθνική οικογένεια
1	Σπουδαιότητα ελληνικού τρόπου ζωής/ ελληνικής κουλτούρας	76.3	34
2	Αλληλεπίδραση με παππούδες/γιαγιάδες (εβδομαδιαία ή μηνιαία)	83.2	76.9
3	Κοινωνικοποίηση κυρίως με άλλες ελληνικές οικογένειες/πρόσωπα	52.1	35.2
4	Ελληνικές συνήθειες διατροφής	41.5	28.1
5	Αγορά ελληνικών προϊόντων	21.6	11.7
6	Επαφή με ελληνικό Τύπο (εβδομαδιαία)	21.7	9.7
7	Επαφή με ελληνικά προγράμματα στην τηλεόραση και ραδιόφωνο (εβδομαδιαία)	31.6	20.4
8	Επαφή με ελληνική μουσική/τραγουδία	45.9	24.5
9	Μέλη ελληνικών οργανισμών/ σωματείων (γονείς ή παππούδες)	34.7	15.7

Note: Ποσοστά σημαντικότητας %: Πάρα πολύ – Πολύ.

3.2. Διαγενειακές σχέσεις εφήβων-παππούδων

3.2.1. Επιδράσεις και συμβολή της τρίτης ηλικίας στην πολιτισμοποίηση της τρίτης γενιάς

Η επίδραση της τρίτης ηλικίας στη διαμόρφωση της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας των εγγονιών τους, αλλά και στην ευρύτερη κοινωνικοποίησή τους είναι σημαντική, ενώ παράλληλα, η παρουσία τους ενισχύει τους δεσμούς της οικογενειακής ομάδας και την οικογενειακή αλληλεγγύη. Αναλυτικότερα στοιχεία παρουσιάζονται στη συνέχεια.

(i) Συχνότητα διαγενειακής αλληλεπίδρασης

Όπως παρατηρούμε στον παρακάτω πίνακα το 76.5% των μαθητών απάντησε ότι ζουν όλοι οι παππούδες-γιαγιάδες τους ή ζουν οι τρεις, ενώ για το 16% ζουν οι δυο ή ο ένας. Επίσης, το 5.5% δήλωσε ότι δεν έχουν παππούδες και γιαγιάδες. Οι απαντήσεις αυτές αποδίδουν τους περιορισμούς που προκύπτουν λόγω της φυσικής απουσίας της τρίτης ηλικίας στην πολιτισμοποίηση της τρίτης γενιάς.

Πίνακας 2: Ποσοστά μαθητών με παππούδες και χωρίς παππούδες

	%
Ζουν όλοι οι παππούδες / γιαγιάδες τους ή ζουν οι τρεις	76.5
Ζουν οι δυο παππούδες/ γιαγιάδες ή ζει ο ένας	16
Δεν έχουν παππούδες και γιαγιάδες	5.5

Note: N=300, σε ποσοστά.

Παράλληλα, στον πίνακα που ακολουθεί βλέπουμε ότι από τους μαθητές που έχουν παππούδες το 71% των ηλικιωμένων συγκατοικούν ή ζουν σε κοντινή απόσταση με τις οικογένειες των παιδιών τους, ενώ το 12% βρίσκεται σε μέτρια ή μακρινή απόσταση στην ίδια πόλη και το 11% σε άλλη πόλη της Αυστραλίας.¹³ Επίσης, στο 5% του δείγματος οι παππούδες – γιαγιάδες ζουν στην Ελλάδα ή σε άλλη χώρα εκτός Αυστραλίας. Από τα παραπάνω στοιχεία διαπιστώνεται ότι η πλειοψηφία των ηλικιωμένων ελληνικής καταγωγής, ζώντας σε κοντινή απόσταση με τις οικογένειες των παιδιών τους έχει τη δυνατότητα συχνής αλληλεπίδρασης και ανάπτυξης δεσμών αλληλοϋποστήριξης.

Πίνακας 3: Διαγενειακή συγκατοίκηση

	%
Συγκατοικούν ή ζουν σε κοντινή απόσταση με τις οικογένειες των παιδιών τους	71
Κατοικούν σε μέτρια ή μακρινή απόσταση στην ίδια πόλη	12
Κατοικούν σε άλλη πόλη της Αυστραλίας	11
Ζουν στην Ελλάδα ή σε άλλη χώρα εκτός Αυστραλίας	5

Note: N=300, σε ποσοστά.

Μια άλλη συνισταμένη που εξετάστηκε, όπως παρατηρούμε στον πίνακα 4 ήταν η συχνότητα επικοινωνίας της τρίτης γενιάς με τις οικογένειες των παιδιών τους. Από τους εφήβους που έχουν παππούδες το 81.8% απάντησε ότι οι οικογένειές τους διατηρούν με αυτούς πολύ-συχνές ή συχνές επαφές αρκετές φορές το μήνα/εβδομάδα. Αυτές αναφέρονται σε ταχτικές, προγραμματισμένες ή ευκαιριακές συναντήσεις,

¹³ Στην ελλαδική πραγματικότητα και γενικότερα στις μεσογειακές χώρες ένα μεγάλο ποσοστό των οικογενειών υποστηρίζουν και οικονομικά τους ηλικιωμένους γονείς — με τη μορφή ανταπόδοσης — όχι ως επιλογή αλλά επειδή το κράτος πρόνοιας υπολειπεται. Αντίθετα, στις δυτικές κοινωνίες οι ηλικιωμένοι έχουν μεγαλύτερη αυτονομία από τις οικογένειες των παιδιών τους, καλύτερες συντάξεις και κοινωνική πρόνοια. Με αυτή την έννοια έχουν και την οικονομική ευχέρεια για βοήθεια στις οικογένειες των παιδιών ή στα εγγόνια με μικρά δωράκια. Αντίθετα, στις ελλαδικές οικογένειες η οικονομική βοήθεια δίνεται σε μεγαλύτερα ποσά για αγορά κατοικίας, αυτοκινήτου ή κληρονομιάς.

συνεορτασμό γεγονότων οικογενειακού κύκλου, ενώ σπανιότερα αφορούν την κοινή συμμετοχή σε συλλογικά γεγονότα και εκδηλώσεις της παροικιακής ζωής. Επίσης, στο 11.9% των περιπτώσεων οι σχέσεις των οικογενειών με τους ηλικιωμένους δεν είναι συχνές, ενώ στο 6.3% είναι σπάνιες ή δεν υπάρχει αλληλεπίδραση. Οι απαντήσεις αυτές θεμελιώνουν τις προηγούμενες παρατηρήσεις για πυκνά δίκτυα διαγενειακής κοινωνικοποίησης, ακόμα και σε περιπτώσεις που κατοικούν σε μακρινή απόσταση στην ίδια πόλη. Επιπλέον, μια αξιοσημείωτη διαφοροποίηση μεταξύ των σημερινών εφήβων και των γονέων τους είναι ότι οι γονείς ως έφηβοι κατά κανόνα μεγάλωσαν χωρίς την παρουσία των παππούδων τους, οι οποίοι βρίσκονταν στην Ελλάδα.

Πίνακας 4: Συχνότητα διαγενειακής αλληλεπίδρασης

	%
Συχνή/ πολύ συχνή αλληλεπίδραση αρκετές φορές το μήνα / εβδομάδα: προγραμματισμένες ή ευκαιριακές συναντήσεις	81.8
Μέτρια/χαμηλή αλληλεπίδραση	11.9
Σπάνια/ανύπαρκτη	6.3

Note: N=300, σε ποσοστά.

(ii) *Είδη κοινών δραστηριοτήτων*

Τα στοιχεία δείχνουν ότι δύο στους τρεις εφήβους (65.1%) συνομιλούν ή έχουν κάποιες κοινές δραστηριότητες με τους παππούδες-γιαγιάδες τους (κάθε εβδομάδα ή λίγες φορές το μήνα). Οι κοινές δραστηριότητες χαρακτηρίζονται από ποικιλομορφία και συμπεριλαμβάνουν (α) σύντομη λεκτική αλληλεπίδραση (συζητήσεις-συμβουλές), (β) ανταλλαγή επισκέψεων, (γ) συνέντευξη σε κοινά γεύματα τουλάχιστον μια φορά εβδομαδιαίως (50% μαθητών), (δ) σποραδική βοήθεια στο ελληνικό σχολείο, (ε) ευκαιριακή-συμβολική βοήθεια με την αγγλική γλώσσα, βοήθεια στη μαγειρική, στον κήπο, στα ψώνια, (στ) κοινή συμμετοχή σε ευρύτερα συγγενικά και παροικιακά γεγονότα (γάμοι, βαφτίσεις, ονομαστικές γιορτές, γενέθλια, εκκλησιασμός, πανηγύρια τοπικών συλλόγων, έξοδοι σε ελληνικά μαγαζιά) κ.ά.

Παρά τη σημαντικότητα των προηγούμενων κοινών δραστηριοτήτων, συνολικά η ουσιαστική αλληλεπίδραση μέσω κοινών δραστηριοτήτων είναι περιορισμένη σε σχέση με το χρόνο και τη συχνότητα των συναντήσεών τους. Δηλαδή, για μια μεγάλη ομάδα του δείγματος, παππούδες και εγγόνια απλά συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο και στα ίδια γεγονότα χωρίς εκτεταμένη αλληλεπίδραση. Αναφορικά με τη λεκτική αλληλεπίδραση τρίτης γενιάς και τρίτης ηλικίας, σύμφωνα με μαρτυρίες των εφήβων (64%), η συχνότητα και διάρκεια της λεκτικής επικοινωνίας μεταξύ των δύο γενεών, βαθμιαία περιορίζεται κατά το πέρασμά τους από την παιδική στην εφηβική τους ηλικία. Ωστόσο, η σημαντικότητα της αλληλεπίδρασης εκδηλώνεται κυρίως στο συναισθηματικό πεδίο, στη ζεστή και ειλικρινή σχέση που εκφράζεται διαγενειακά.

(iii) Εθνοπολιτισμικά θέματα συζητήσεων

Στον επόμενο πίνακα διακρίνουμε συγκριτικά τα ποσοστά συζητήσεων για εθνοπολιτισμικά, και γενικότερα θέματα μεταξύ των εφήβων και γονέων, αλλά και με τους παππούδες-γιαγιάδες τους. Τα δυο κεντρικότερα θέματα συζητήσεων τόσο με τους γονείς όσο και με τους παππούδες εστιάζονται, πρώτο στις συζητήσεις για τη σχολική ζωή και πρόοδο (73.4% με τους γονείς και 49.1% με τους παππούδες) και δεύτερο στην καθημερινή οικογενειακή ζωή (59.3% με τους γονείς και 48.7% με τους παππούδες).

Πίνακας 5: Εθνοπολιτισμικά θέματα συζητήσεων

	Βαθμός συμφωνίας: Πάρα πολύ – Πολύ	Γονείς	Παππούδες-γιαγιάδες
1	Σχολική ζωή και πρόοδος	73.4	49.1
2	Καθημερινή οικογενειακή ζωή	59.3	48.7
3	Κεντρικότερα κοινωνικά και αυστραλιανά νέα	51.8	24.7
4	Οικογενειακή καταγωγή και ιστορία	37.2	46.9
5	Ελληνικότητα	26.9	32.7
6	Ελληνισμός σε άλλες χώρες και στη διασπορά	23.4	26.1
7	Ελληνική καταγωγή και ιστορία	21.7	31
8	Ελληνοαυστραλιανά νέα	19.9	22.9
9	Η Ελλάδα ή σύγχρονα ζητήματα και νέα από την Ελλάδα	18.6	26.6
10	Ομοιότητες και διαφορές που συνυπάρχουν μεταξύ της ελληνικής ομογένειας και άλλων εθνικών ομάδων	16.9	21.2

Note: N=300, σε ποσοστά.

Εξετάζοντας τα προηγούμενα στοιχεία είναι φανερό ότι οι συζητήσεις εθνοπολιτισμικού περιεχομένου παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά τόσο με τους γονείς όσο και με την πρώτη γενιά. Ωστόσο, εκδηλώνεται η τάση να κουβεντιάζουν συχνότερα εθνοπολιτισμικά ζητήματα με τα ηλικιωμένα μέλη της οικογένειας παρά με τους γονείς τους. Αντίθετα, προβάδισμα παρουσιάζουν τα ποσοστά συζητήσεων με τους γονείς για θέματα όπως η σχολική ζωή και πρόοδος, η καθημερινή οικογενειακή ζωή, τα κοινωνικά και κεντρικότερα αυστραλιανά νέα.

(iv) Χρήση της γλώσσας

Στον επόμενο πίνακα, επιβεβαιώνεται η γλωσσική διαγενειακή μετατόπιση από την ελληνική στην αγγλική. Παράλληλα, αναδεικνύεται ο σημαντικός ρόλος που εξακολουθεί να παίζει η τρίτη ηλικία στη μετάδοση της ελληνικής γλώσσας. Τρεις στους

τέσσερις παππούδες και γιαγιάδες (75.1%) μιλούν στα εγγόνια τους κυρίως ή σχεδόν αποκλειστικά στην ελληνική γλώσσα, ενώ αντίστροφα λιγότεροι από ένας στους τρεις εφήβους (31.3%) επιλέγουν να επικοινωνούν με την πρώτη γενιά κυρίως ή αποκλειστικά στην ελληνική γλώσσα. Τα αντίστοιχα ποσοστά χρήσης της ελληνικής με τους γονείς κινούνται σε χαμηλότερα επίπεδα.

Πίνακας 6: Χρήση της γλώσσας στο οικογενειακό περιβάλλον

	Έφηβος – γονείς	Γονείς – έφηβος	Έφηβος – παππούδες, γιαγιάδες	Παππούδες, γιαγιάδες – έφηβος
Αγγλικά ή κυρίως αγγλικά	77.7	67.1	51.3	18.9
50% ελληνικά 50% αγγλικά	11.5	15	12.4	7.1
Ελληνικά ή κυρίως ελληνικά	10.8	18.1	31.3	75.1

Note: N=300, σε ποσοστά.

Δηλαδή, οι παππούδες και οι γιαγιάδες αποτελούν τον κύριο αγωγό που συνδέει τους Ελληνοαυστραλούς εφήβους με την ελληνική γλώσσα και το πολιτιστικό φορτίο που εκφράζει η γλώσσα (ο ρόλος αυτός ήταν ιδιαίτερα σημαντικός στα χρόνια της προσχολικής ηλικίας). Επιπρόσθετα, προκύπτει ότι αν και οι περισσότεροι από τους παππούδες–γιαγιάδες μιλούν στα εγγόνια τους στα ελληνικά, αυτά επιλέγουν κυρίως την αγγλική γλώσσα ή και τις δυο συμπληρωματικά. Ακόμα, η ελληνική γλώσσα για τους εφήβους, πέρα από την όποια επικοινωνιακή τους δυνατότητα σε αυτή εμπεριέχει στοιχεία συναισθηματικής φόρτισης και ταυτοποίησης. Επιπλέον, η χρήση της ελληνικής περιορίζεται ακόμη περισσότερο στις διεθνικές οικογένειες προς όφελος της αγγλικής (περιορίζεται τόσο η ελληνική όσο και η άλλη εθνοτική γλώσσα της διεθνικής οικογένειας). Τέλος, στους μαθητές από μικτούς γάμους που παρακολουθούν ελληνικά, το επίπεδο των ελληνικών τους, σύμφωνα με τους ίδιους, παρουσιάζεται κατά κανόνα υψηλότερο σε σχέση με την άλλη εθνική γλώσσα.

3.2.2. Στάσεις και ιδεολογικές προσεγγίσεις των εφήβων για την τρίτη ηλικία

Η στάση και τα συναισθήματα των Ελληνοαυστραλών εφήβων απέναντι στους παππούδες αποτυπώνονται με θετικότητα. Μια θεμελιακή σχετική διαπίστωση είναι ότι οι παππούδες–γιαγιάδες αποτελούν “πρόσωπα που τους δείχνουν αγάπη, φροντίδα και αποδοχή” (ποσοστά σημαντικότητας 84.3%). Διαδεδομένη είναι επίσης η πεποίθηση στο δείγμα ότι “οι παππούδες παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ελληνικότητάς μου” (ποσοστά σημαντικότητας 69.9%). Αλλά, οι περισσότεροι από τους μισούς πληροφορητές (63.2%) υποστηρίζουν ότι “οι παππούδες προβάλλουν ιδεαλιστικές απόψεις για κάθε τι ελληνικό και για την Ελλάδα (π.χ. ανωτερότητα

ελληνικής κουλτούρας, ένδοξο ελληνικό παρελθόν). Αντίθετα, ένα μικρότερο ποσοστό (42.1%) θεωρεί ότι “οι παππούδες άλλες φορές κριτικάρουν την Ελλάδα ενώ άλλες φορές προβάλλουν ιδεαλιστικές απόψεις”.

Προσεγγίζοντας ερμηνευτικά τις προηγούμενες στάσεις οδηγούμαστε σε παρατηρήσεις όπως οι ακόλουθες: Το δείγμα στη συντριπτική του πλειοψηφία διακατέχεται από θετικά συναισθήματα και στάσεις απέναντι στην τρίτη ηλικία εκφράζοντας χαμηλά ποσοστά διαγενειακής έντασης και πολιτισμικής εναντίωσης. Επίσης παρά τα αντιφατικά μηνύματα, που προσλαμβάνει μια μερίδα εφήβων από τους παππούδες για την Ελλάδα, η τρίτη ηλικία αποτελεί σύμβολο ελληνικότητας και ζωντανό συνδετικό κρίκο με την Ελλάδα είτε ως ιδεολόγημα είτε ως ρεαλιστική σχέση (π.χ. ταξίδια – σχέση με τον τόπο καταγωγής των παππούδων). Για τους εφήβους διαφαίνεται ότι η πρώτη γενιά ενσαρκώνει αυθεντικές ελλαδοκεντρικές μορφές ελληνικότητας που τους συνδέει με τις πολιτισμικές τους καταβολές. Παράλληλα, για την πλειοψηφία των εφήβων, η τρίτη ηλικία αποτελεί και σύμβολο οικογενειακής σταθερότητας και ασφάλειας, ιδιαίτερα, σε μια εποχή που τα οικογενειακά σχήματα δοκιμάζονται.

3.3. Οι αντοχές της εθνοπολιτισμικότητας στους Ελληνοαυστραλούς εφήβους

Σκιαγραφώντας την εθνοπολιτισμική συμπεριφορά του δείγματος παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία της τρίτης γενιάς είναι αυστραλογεννημένοι (95.6%)· δεν έχει ταξιδέψει στην Ελλάδα (60.6%)· έχει μικτά σχήματα φιλίας (72.1%)· εκκλησιάζεται λίγες φορές το χρόνο (68.8%)· έχει περιορισμένη σχέση με τον ελληνοαυστραλιανό Τύπο και το ελληνικό ραδιόφωνο, μέτρια σχέση με ελληνικά προγράμματα στην τηλεόραση (41.2%)· επισκέπτεται σπάνια ελληνικές ιστοσελίδες (69.5%) και έχει μικρή συμμετοχή σε ελληνικά συλλογικά σχήματα (17.3%). Παράλληλα, ακούει συχνά ελληνική μουσική σε ποσοστό 40.3%, ενώ η πλειοψηφία χορεύει ελληνικούς δημοτικούς χορούς (81%).

Πίνακας 7: Συνοπτική εικόνα των εθνοπολιτισμικών πρακτικών των Ελληνοαυστραλών εφήβων

	Ερωτήσεις	Απαντήσεις
1	Γεννημένος στην Αυστραλία	95.6%
2	Ταξίδια στην Ελλάδα	60.6% Ποτέ
		31.5% Μια ή δύο φορές
		7.9% Τρεις ή περισσότερες φορές
3	Σχήματα φιλίας (κυρίαρχο σχήμα)	72.1% Μικτά σχήματα φιλίας
		21.4% Φίλοι ελληνικής καταγωγής
		6.5% Φίλοι μη ελληνικής καταγωγής

	Ερωτήσεις	Απαντήσεις
4	Εκκλησιασμός	26.4% Τουλάχιστον μια φορά το μήνα
		68.8% Λίγες φορές το χρόνο
5	Διαβάζει ελληνικές εφημερίδες-αγγλικό ένθετο	6.6 % Πολύ συχνά ή κάθε εβδομάδα
		16.4% Μια-δυο φορές το μήνα
6	Ακούει προγράμματα ελληνόφωνου ραδιοφώνου	9.7% Πολύ συχνά την εβδομάδα
		22.4% Μερικές φορές την εβδομάδα
7	Παρακολουθεί ελληνικά προγράμματα τηλεόρασης	16.9% Πολύ συχνά την εβδομάδα
		41.2% Μερικές φορές την εβδομάδα
8	Επισκέπτεται ελληνικές ιστοσελίδες στο διαδίκτυο (τραγούδια, αθλητισμός)	16.3% Συχνή επισκεψιμότητα
		14.2% Μέτρια επισκεψιμότητα
		69.5% Σπάνια επισκεψιμότητα
9	Ακούει ελληνική μουσική και τραγούδια	40.3% Ακούει συχνά
		19.4% Ακούει μέτρια
		40.3% Ακούει σπάνια
10	Χορεύει ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς	81%
11	Μέλος σε ελληνικό οργανισμό	17.3%

Note: N=300, σε ποσοστά.

Ευρύτερη εικόνα αποκτούμε μέσα από τον εθνοπολιτισμικό αυτοπροσδιορισμό των Ελληνοαυστραλών εφήβων. Σύμφωνα με τα κεντρικότερα ποσοστά σημαντικότητας που αποτυπώθηκαν το 62.2% του δείγματος αυτοχαρακτηρίζονται ως “Ελληνοαυστραλοί”, το 65.1% ως “Ορθόδοξοι”, το 55.3% ως “Αυστραλοί με ελληνική καταγωγή”, και το 46% ως “Έλληνες που ζουν στην Αυστραλία”.

Τα παραπάνω αποτελέσματα φανερώνουν ότι η ελληνικότητα του δείγματος συνιστά μέγεθος υπό συνεχή διαπραγμάτευση και εξέλιξη και για το λόγο αυτό εκφράζεται ως πολλαπλότητα ταυτοτήτων, δικαιώνοντας τις σύγχρονες αντιλήψεις για τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της εθνοτικής ταυτότητας. Βασικό συμπέρασμα είναι ότι οι σύγχρονοι Ελληνοαυστραλοί έφηβοι έχουν συνειδητοποίηση της υβριδικής τους ταυτότητας, της διπολιτισμικότητας ή της πολυπολιτισμικότητας, όπως αυτές εκφράζονται σε ιδεολογικό και πρακτικό επίπεδο και συμπεριφορές.

Τα στατιστικά δεδομένα δεικνύουν ότι η τρίτη γενιά έχει ως βασική συνισταμένη τη συμβολική ταυτοποίηση με την ελληνικότητα. Παράλληλα, σε ένα αξιοσημείωτο κομμάτι του εφηβικού δείγματος, οι ελληνοκεντρικές τάσεις εξακολουθούν να είναι ισχυρές. Αντίθετα, στο ιδεολογικό και συναισθηματικό επίπεδο οι αντοχές της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας εμφανίζονται ισχυρότερες και ανθεκτικότερες, ακόμη και όταν η αφετηρία είναι το πολιτισμικό τους ελάχιστο.

4. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Συνοψίζοντας, η ελληνοαυστραλιανή οικογένεια, ως θεσμός μετάδοσης της ελληνικότητας στις επόμενες γενιές βρίσκεται σε φάση μεταβατικότητας. Η μελλοντική της εικόνα ενδοοικογενειακά και διαγενειακά, σηματοδοτεί νέες μορφές σχέσεων με τις αξίες της ελληνικότητας και την Ελλάδα. Ιδιαίτερα, ο ρόλος της τρίτης ηλικίας στη μετάδοση των εθνοπολιτισμικών αξιών εξακολουθεί να παραμένει αυθεντικός, αν και σε πρακτικό επίπεδο υπόκειται σε περιορισμούς.

Σε σχέση με το εθνοτικό κριτήριο, οι ομοεθνοτικές οικογένειες δεύτερης γενιάς απομακρύνονται σταδιακά από τα ελλαδοκεντρικά πρότυπα της πρώτης γενιάς, διατηρώντας ωστόσο οικεία σχέση με τις ελληνικές τους καταβολές. Βασικό γνώρισμα των ομοεθνοτικών οικογενειών, στην πλειονότητά τους, είναι ότι κινούνται επιδέξια ανάμεσα στις προϋποθέσεις δύο πολιτισμικών συστημάτων. Οι διεθνικές οικογένειες αναδεικνύονται ως ισχυρός παράγοντας διαπολιτισμικής αλληλεπίδρασης με την ετερότητα, θέτοντας παράλληλα σε σοβαρότερη δοκιμασία τις αντοχές της ελληνοαυστραλιανής παρουσίας με τη σημερινή της μορφή.

Παρόμοια, η εθνοπολιτισμική ταυτότητα των Ελληνοαυστραλών εφήβων αποτυπώνεται ποικιλόμορφα, είτε ως ελλαδοκεντρική ελληνικότητα, είτε ως ισορροπημένη διπολιτισμικότητα ή ως πολιτισμικό ελάχιστο. Η πλειοψηφία του δείγματος έχει πλούσιες εμπειρίες παραστάσεων ελληνικότητας, κυρίως μέσω του οικογενειακού περιβάλλοντος. Αλλά, σε επίπεδο εθνοπολιτισμικών πρακτικών διαμορφώνεται σταδιακά μια χαλαρή και συμβολική σχέση, ιδιαίτερα για τους εφήβους που αντιπροσωπεύουν τις διεθνικές οικογένειες. Αντίθετα, για ένα μικρότερο αλλά αξιοσημείωτο ποσοστό εφήβων, παρατηρήθηκε σθεναρή παρουσία συγχρονικών στοιχείων ελληνικότητας, όπως η άριστη επικοινωνιακή δεξιότητα στη χρήση της ελληνικής γλώσσας, η συχνή επαφή με την Ελλάδα, οι γνώσεις για τον ελληνικό πολιτισμό και η κοινωνικοποίηση με άλλους Έλληνες.

Παρά τις παραπάνω σημαντικές μεταβολές στο μελλοντικό προσδιορισμό της ελληνοαυστραλιανής ταυτότητας, η οικογενειακή κυψέλη συνεχίζει να αποτελεί τον κεντρικό πρωταγωνιστή που σμιλεύει την εθνοπολιτισμικότητα της τρίτης γενιάς. Καθώς η ελληνικότητα μεταλαμπαδεύεται από τη μια γενιά στην άλλη, η διαλογική σχέση και η συναισθηματική αλληλεπίδραση μεταξύ των γενεών συμβάλει θετικά στη δυναμική μετάβαση από το πολιτισμικό ελάχιστο σε μια ισορροπημένη διπολιτισμικότητα, ως κατεύθυνση ζωής, ως συναισθηματική σχέση αλλά και ως γνώση, στο βαθμό που αποτελεί συνειδητοποιημένο στόχο των οικογενειών.

Βιβλιογραφία

- ABS, 2006
Family Characteristics and Transitions, Australia, 2006–07 (4442.0), www.abs.gov.au/AUSSTATS/abs@.nsf/mf/4442.0.
- Ανδριώτης, 2003
Κ. Ανδριώτης, *Ποσοτική Έρευνα και Ανάλυση Δεδομένων με τη Χρήση του SPSS 11.5*. Αθήνα: Κλειδαριθμός.
- Arvanitis, 2000
E. Arvanitis, “Greek Ethnic Schools in Transition: Policy and Practice in Australia in the Late 1990s”. PhD Thesis. Melbourne: RMIT University.
- Athanasou, 1989
J. Athanasou, “Ethnic background and identity among Greek-Australian high school students”, *Australian Educational and Developmental Psychologist* 6:10–14.
- Athanasou and Georgoussis, 1993
J. Athanasou and P. Georgoussis, “Patterns of cultural involvement and the ethnic identity of Greek-Australian adolescents”, *Scholeio kai Zoi* 31:337–343.
- Baltatzis, 2003
P. Baltatzis, “Greek Regional Associations in Victoria: The Teaching of their Cultural Traditions”, Master Thesis. Melbourne: RMIT University.
- Bottomley, 1975
G. Bottomley, “Ethnicity and ethnic identity among Greek Australians”, *Australian and New Zealand Journal of Sociology* 12, 2:118–24.
- Bottomley, 1979
G. Bottomley, *After the Odyssey: A Study of Greek Australians*. St. Lucia: University of Queensland Press.
- Bottomley, Burns and Jools, 1983
G. Bottomley, A. Burns and P. Jools (eds), *Family in the Modern World*. Sydney: Allen and Unwin.
- Cahill, 2001
D. Cahill, “The rise and fall of multicultural education in Australian schools”. In *Global Constructions of Multicultural Education*, ed. C. Grant and J. Lei. USA: Lawrence Erlbaum.
- Church and Waclosky, 2001
A.H. Church and J. Waclosky, *Designing and Using Organizational Surveys: A seven step process*. San Francisco: Jossey Bass.
- Clyne, 1991
M. Clyne, *Community Languages: the Australian Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Δαμανάκης, 2001
Μ. Δαμανάκης, *Προλεγόμενα Αναλυτικού Προγράμματος για την Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στη Διασπορά*. Ρέθυμνο, Ελλάδα: ΕΔΙΑΜΜΕ.
- Δαμανάκης, 2004
Μ. Δαμανάκης, “Νεοελληνικό Κράτος και Νεοελληνική Διασπορά: Θεσμικές και Εκπαιδευτικές Διαστάσεις των Σχέσεών τους”. Στο *Ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Διασποράς: Έρευνα και Διδασκαλία*, επιμ. Μ. Δαμανάκης, Β. Καρδάσης, Τ. Μιχελακάκη and Α. Χουρδάκης. Ρέθυμνο, Ελλάδα: ΕΔΙΑΜΜΕ.

- De Vaus, 2004
D. de Vaus, *Diversity and Change in Australian Families: Statistical Profiles*. Melbourne: Institute of Family Studies.
- Γκότοβος, 2004
Α. Γκότοβος, “Εθνική, Εθνοτική και Πολιτισμική Ταυτότητα: Διασπορές, Διαφορές και Πατρίδες”. Στο *Ιστοριογραφία της Νεοελληνικής Διασποράς: Έρευνα και Διδασκαλία*, επιμ. Μ. Δαμανάκης, Β. Καρδάσης, Τ. Μιχελιάκη and Α. Χουρδάκης. Ρέθυμνο, Ελλάδα: ΕΔΙΑΜΜΕ.
- Hill, 2005
M. Hill, *Greeks in Australia, 10 years of History*, <http://www.Cybernant.com.au./greeksinoz/>.
- Isaacs, 1975
E. Isaacs, *Greek Children in Sydney*. Canberra: ANU Press.
- Isaacs, 1981
E. Isaacs, *Greek Children at School and After*. Canberra: AGPS Press.
- Kalantzis, 1999
M. Kalantzis, “Hybrid Culture: Greek Australian/Australian Greek”. In *Greeks in English Speaking Countries: 199–206*. Melbourne: Hellenic Studies Forum.
- Khoo, 2004
S.E. Khoo, “Intermarriage in Australia: patterns by ancestry, gender and generation”, *People and Place* 12, 2:34–44.
- Kyriakopoulou, 2000
F. Kyriakopoulou, “The Elderly Institutions of Greek Orthodox Archdiocese in Australia”. Adelaide: Master Thesis, Flinders University.
- Kyriakopoulou-Baltatzi, 2005
C. Kyriakopoulou-Baltatzi, “The Dilemmas of Religious Education in a Globalizing Diaspora: Faith Education in Greek Orthodox Colleges in Australia”, PhD Thesis. Melbourne: RMIT University.
- Kyriakopoulou-Baltatzi, 2011
C. Kyriakopoulou-Baltatzi, “Greek-Australian Family at the Start of the 21st Century: Trends-Dilemmas”. In *Greek Research in Australia. Proceedings of the Biennial Conference of Greek Studies, Flinders University 2009*, ed. M. Rossetto, M. Tsianikas, G. Gouvalis and M. Palaktoglou: 646–660. Adelaide: The Flinders University of South Australia.
- Mackie, 1975
E. Mackie, “Networks, values and cultural change”. In *Greeks in Australis*, ed. C. Price: 72–109. Canberra: Australian National Press.
- Miles and Huberman, 1984
M. Miles and A. Huberman, *Analyzing Qualitative Data: A Source Book for New Methods*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Παρασκευόπουλος, 1993
Ι. Παρασκευόπουλος, *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Τεύχος 2. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Rosenthal and Hrynevich, 1985
D. Rosenthal and C. Hrynevich, “Ethnicity and ethnic identity: A comparative study of Greek and Anglo-Australian adolescents”, *International Journal of Psychology* 20:723–742.
- Rosenthal, 1989
D. Rosenthal, “A cross national study of the influenced of culture on conflict between parents and adolescents”, *International Journal of Behavioral Development* 12, 2:207–19.

Smolicz, 1988

J. Smolicz, "Tradition, core values and cultural change among Greek Australians". In *Greeks in Australia: Afstraliotes Hellenes*, ed. A. Kapardis and A.M. Tamis. Melbourne: River Seine Press.

Smolicz, Secombe and Hudson, 2001

J. Smolicz, M. Secombe and D. Hudson, "Family collectivism and minority languages as core values of culture among ethnic groups in Australia", *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 22, 2:152–172.

Tsolidis, 1995

G. Tsolidis, "Greek-Australian families". In *Families and Cultural Diversity in Australia*, ed. R. Hartley. St Leonards: Allen and Unwin/AIFS.